

AVTALEN OCH LÖNEUTVECKLINGEN

Avtalsrörelserna 1995 och 1998 bedrevs under nya stabiliseringspolitiska förutsättningar; den ekonomiska politiken var inriktad på prisstabilitet och växelkursen rörlig. När avtalsrörelsen 1995 inleddes var dock arbetsmarknadens parter inflationsförväntningar på en förhållandevis hög nivå, medan de var ungefär i paritet med inflationsmålet när 1998 års avtalsrörelse påbörjades. Också de institutionella förhållandena skilde sig mellan de två avtalsrörelserna. I avtalsrörelsen 1995 misslyckades försöken till koordinering mellan parterna medan avtalsrörelsen 1998 kom att präglas av samarbete, samordning av avtalskrav och avtal om en förhandlingsordning. Gemensamt för de två avtalsrörelserna var en ökad lokal lönebildning. På flera avtalsområden slöts ramavtal om tillgängligt löneökningstrymme, vilket fördelades på företagen av de lokala parterna. Avtalsrörelsen 1998 utmärktes också av att många avtalsområden lyckades komma överens utan att ens varsla om stridsåtgärder medan flera konflikter utbröt under 1995 års avtalsrörelse.³³

De två avtalsrörelserna kan möjligen illustreras med den s.k. Calmfors-Driffill-kurvan som anger ett puckelformat förhållande mellan graden av centralisering och reallönekostnadsökningar. Kurvan innebär att centralt framförhandlade avtal för hela arbetsmarknaden eller förhandlingar lokalt inom enskilda företag leder till lägre reallöneökningar och ett mer gynnsamt makroekonomiskt utfall än förhandlingar på förbunds nivå.³⁴

Trots inslagen av lokal lönebildning kan 1995 års avtalsrörelse illustrera förhandlingar på förbunds nivå med kompensatoriska löneökningar. Lönerna kom att öka med nästan 5 procent i genomsnitt 1996-1997 (se diagram R9). Avtalsrörelsen 1998 skulle istället kunna beskrivas som en ny lönebildningsmodell där båda ändarna på Calmfors-Driffill-kurvan utnyttjas samtidigt; den centrala nivån där parterna tar ett samhällsekonomiskt ansvar och den lokala där lönen sätts utifrån de efterfråge- och utbudsförhållanden som gäller för det enskilda företaget.³⁵ Resultatet blev återhållsamma löneökningar på ca 3,5 procent i genomsnitt 1998-1999.

I juni i år inrättades det statliga Medlingsinstitutet,

33 "Medling och lönebildning", slutbetänkande av Utredningen om ett förstärkt förlikningsmannainstitut, Stockholm, SOU 1998:141.

34 Lars Calmfors och John Driffill, "Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance", *Economic Policy* 6, 1988.

35 Se ruta "Avtalsrörelsen 1998" i inflationsrapport 1998:4.

vars uppgifter bl.a. är att medla i arbetstvister och verka för en väl fungerande lönebildning. Nya förhandlingsordningsavtal har också tillkommit i år vilka innebär att drygt 2,2 miljoner arbetstagare har egna medlingsprocedurer. Sammantaget kan lönebildningsmodellen från 1998 sägas ha förstärkts genom att fler förhandlingsordningsavtal tillkommit och genom det nya Medlingsinstitutets roll.

VAD ÄR LÖNEGLIDNING?

Löneglidning beräknas som skillnaden mellan faktiska och avtalade löneökningar. I den mån avtalen leder till en lönestruktur som inte motsvaras av de lokala efterfråge- och utbudsförhållandena uppstår löneglidning enligt teorin. I praktiken förklaras löneglidningen också av ett antal andra faktorer av institutionell och strukturell karaktär, såsom förändringar i avtalens konstruktion, omklassificering av arbetsuppgifter, ändringar i ackordssystem och ändrad sammansättning av arbetsstyrkan.³⁶

Både löneglidningen och dess andel av de totala löneökningarna sjönk 1998-2000 (se tabell R1). De institutionella förhållandena, inslagen av mer lokal lönebildning, samt det faktum att förväntad löneglidning räknades in i löneökningstrymmet 1998, kan sannolikt förklara den låga löneglidningen under 1990-talets senare hälft.

Tabell R1. Genomsnittliga totala löneökningar, avtalade löneökningar och löneglidning under perioden 1995 till 2000.

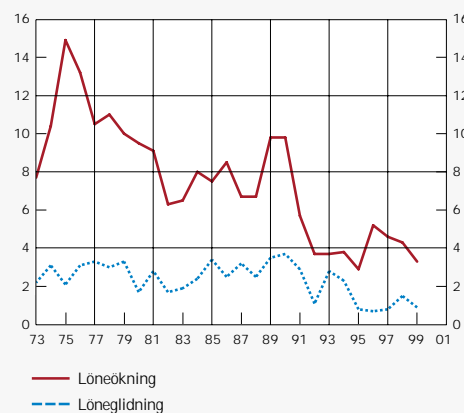
Sektor	Total löneökning	Avtalad löneökning	Löneglidning
1995:01–1997:12			
Näringsliv	4,9	3,4	1,5
Industri	5,6	3,3	2,3
Stat	4,9	3,2	1,7
Kommuner	4,1	3,6	0,5
Hela ekonomin	4,7	3,4	1,3
1998:01–2000:08			
Näringsliv	3,4	2,6	0,8
Industri	3,2	2,3	0,9
Stat	3,8	2,2	1,6
Kommuner	3,0	2,7	0,3
Hela ekonomin	3,4	2,7	0,7

Anm. Totala löneökningar enligt SCB och Riksbanken. De totala löneökningarna kan skilja sig från Konjunkturinstitutets då de bl.a. summeras ihop med ett annat viktsystem. Avtalade löneökningar enligt Konjunkturinstitutets avtalsberäkningar.

Källor: Konjunkturinstitutet, SCB och Riksbanken.

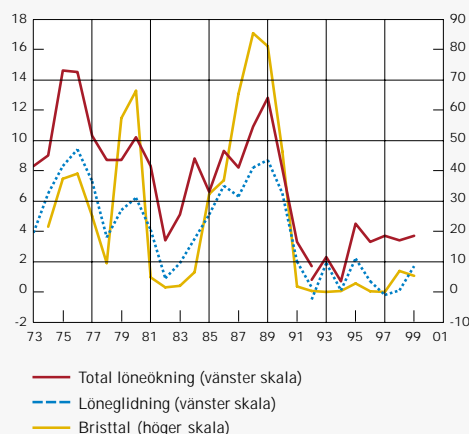
36 Under perioden med traditionella centrala löneförhandlingar fram till 1983 innefattade löneglidningen s.k. förbundsloöneglidning. Sedan avtalen kom att slutas på förbunds nivå innefattar löneglidningen endast anpassningar på företagsnivå. Numera är också förbunds nivå liktydigt med central nivå. Löneglidningen är därför inte jämförbar mellan olika områden och över tiden. Se Christina Eurén, "Sammanställning av resultatet av 1998 års avtalsrörelse", Bilaga 10, SOU 1998:141.

Diagram R9. Löneökningar och löneglidning i hela ekonomin. Procent

Källor: Konjunkturinstitutet och Riksbanken.

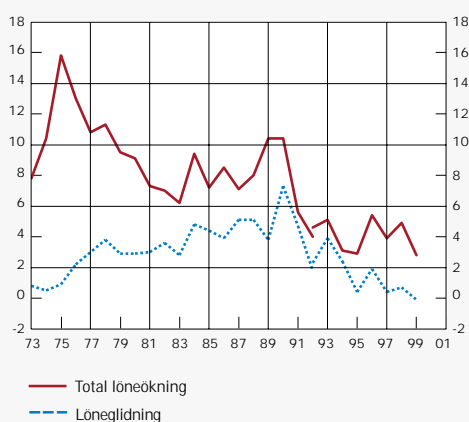
Diagram R10. Löneutveckling och bristtal för byggnadsarbetare. Procent

Anm. Brott i serierna över totala löneökningar och löneglidning 1992.

Källor: Konjunkturinstitutet och SCB.

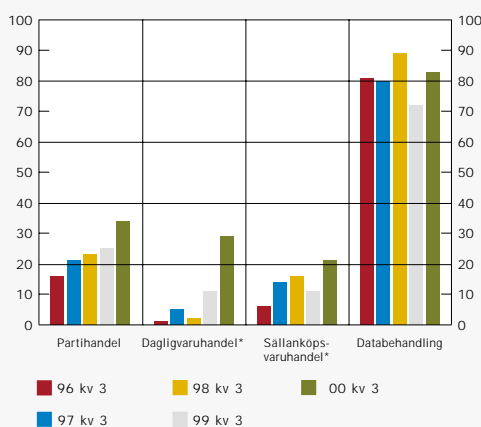
Diagram R11. Löneutveckling inom varuhandeln för tjänstemän. Procent

Anm. Brott i serierna över totala löneökningar och löneglidning 1992.

Källor: Konjunkturinstitutet och SCB.

Diagram R12. Andel tjänsteföretag som uppgett brist på personal. Procent

Anm. * avser personal med branschspecifik kompetens.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Den strukturella komponenten av löneglidningen har sannolikt fått större betydelse under 1990-talet då omstruktureringarna av ekonomin varit betydande. Neddragningar av arbetsstyrkan samt nyrekryteringar av hög kompetens har bidragit till en högre genomsnittlig lön än stipulerat i avtalen. En utvärdering av förra avtalsrörelsen visar att den strukturella löneglidningen var positiv i industrin 1998-1999; ca 0,8 procentenheter av den genomsnittliga löneökningen på 3,6 procent berodde på förändringar i arbetsstyrkans sammansättning.³⁷

LÖNEGLIDNING I OLIKA SEKTORER

Inom byggbranschen har de avtalade löneökningarna av tradition varit små samtidigt som löneglidningen avspeglat marknadsförhållandena. Under 1990-talet har efterfrågan på byggnadsarbetare minskat drastiskt och löneglidningen varit obefintlig under flera år (se diagram R10).

Inom den statliga och kommunala sektorn har löneglidningen främst förklarats av strukturella faktorer. Men den brist på arbetskraft som börjat bli alltmer tydlig kan väntas leda till ökad marknadsbestämd löneglidning även i dessa sektorer. På den privata tjänstemannasidan är inlagen mot mer lokal lönebildning i avtalen omfattande, vilket delvis kan förklara den låga löneglidningen under de senaste åren bl.a. inom varuhandelssektorn (se diagram R11). En ytterligare förklaring är den låga efterfrågan. I dagligvaruhandeln har visserligen en stor ökning i bristtalen noterats under det senaste året, men bristen är fortfarande betydligt lägre jämfört med t.ex. databehandlingsverksamheten (se diagram R12). Detta talar för fortsatt låg löneglidning inom varuhandeln.

LÖNEBILDNINGEN I INDUSTRISEKTORN

Löneglidningen i industrin samvarierar relativt väl med efterfrågeläget; korrelationen mellan löneglidningen och bristen på yrkesarbetare är ca 0,7 (se diagram R13). En s.k. förväntningsutvidgad Phillipskurva, både för löneglidningen och de totala löneökningarna i industrin,

37 Baserat på SAF:s lönestatistik. Konjunkturinstitutet beräknar löneglidningen i industrin till 1 procent i genomsnitt 1998-2000. Se Alf Carling, Olle Djerf, Eugenia Kazamaki Ottersten och Henry Ohlsson, "Industriavtalet - utfall och framtidsutsikter", *Ekonomisk Debatt* 5, 2000.

har skattats på årsdata för perioden 1973-1999.³⁸ Löneglidningen kan i dessa skattningar till ca 65 procent förklaras av bristen på industriarbetare och adaptiva inflationsförväntningar mätt som tidsfördröjd inflation. Resultaten indikerar att om bristen på arbetskraft ökar med 10 procentenheter ökar löneglidningen med 0,7 procentenheter. Om inflationsförväntningarna ökar med 1 procentenhet ökar löneglidningen, enligt denna skattning, med 0,2 procentenheter.³⁹ Det finns vissa indikationer på ett strukturellt skift i början av 1990-talet då avtalsförhandlingarna började föras under nya stabiliseringspolitiska förutsättningar. Den förhållandevis begränsade effekten på löneglidningen av högre inflationsförväntningar ska ses mot bakgrund av att de avtalsmässiga löneökningarna påverkas desto mer.

I skattningarna för de totala löneökningarna har inflationsförväntningarna större effekt än i skattningarna för löneglidningen. Vissa skattningar tyder på att relationen mellan inflationsförväntningarna och lönerna ändrats under 1990-talet. En ökning av inflationsförväntningarna med 1 procentenhet var under 1980-talet relaterad till en löneökning på 1 procentenhet, medan motsvarande förändring under 1990-talet var relaterad till en löneökning på ca 0,5 procentenheter.

LÖNEBILDNINGEN I OLIKA REGIONER

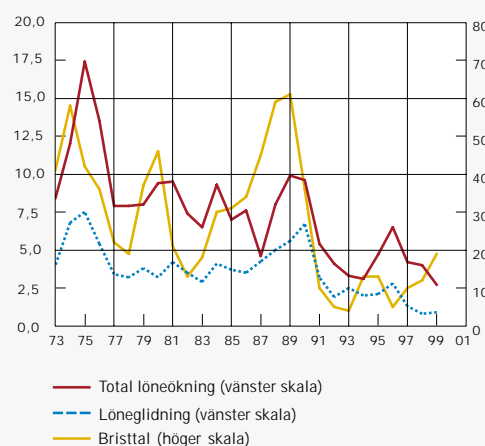
Sedan konjunkturen vänt har vakanserna ökat mer i Stockholmsregionen än i andra delar av landet med undantag för 1997 och 1999. Lönerna har samtidigt ökat mer i Stockholmsregionen, men skillnaderna tycks inte helt och hållet återspegla skillnaderna i regional efterfrågan (se diagram R14). Framöver kommer sannolikt efterfrågan på arbetskraft att spridas regionalt.⁴⁰ Redan förra året ökade vakanserna mest i Sydsverige.

38 Empiriska studier på svenska data fram till 1990-talets början visar att löneglidningen kan förklaras av inflationsförväntningarna och efterfrågetrycket i en förväntningsutvidgad Phillipskurva. Se Douglas Hibbs och Håkan Locking, "Wage Compression, Wage Drift and Wage Inflation in Sweden", *Labour Economics* 3, 1996; Christina Eurén, "Lönebildningen i Sverige", *Konjunkturläget – specialstudier*, Maj 1991; Bertil Holmlund och Per Skedinger, "Wage Bargaining and Wage Drift: Evidence from the Swedish Wood Industry" i Lars Calmfors, redaktör, *Wage Formation and Macroeconomic Policy in the Nordic Countries*, SNS, 1990; Hans Tson Söderström och Eva Uddén-Jondal, "Har den solidariska lönepolitiken varit kostnadsdrivande?", *Ekonomisk Debatt* 8, 1985.

39 Samtliga resultat är statistiskt signifikanta på 5-procentsnivån.

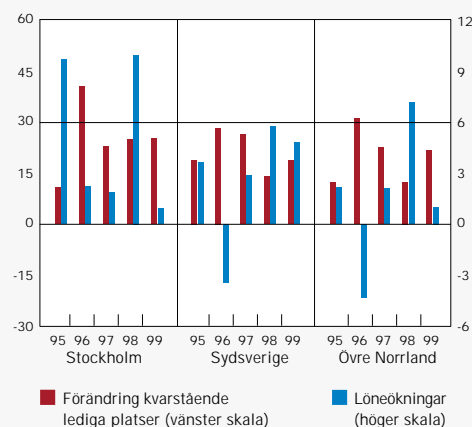
40 Se även Monica Nelson Edberg och Anders Olshov, "Regionernas ekonomi", *Merita Nordbanken – specialstudie*, November 2000.

Diagram R13. Löneutveckling och bristtal för industriarbetare. Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram R14. Efterfrågetryck och löneutveckling regionalt. Procent

Källor: AMS och SCB.

SLUTSATSER

Den nyligen inledda avtalsrörelsen bygger på de goda erfarenheterna från 1998 års avtalsrörelse. Låga och stabila inflationsförväntningar i kombination med förändringen i förhandlingsordningen gör att risken är mindre för kompensatoriska löneökningar framöver jämfört med situationen under tidigare högkonjunkturer. Samtidigt är dock efterfrågeläget mer ansträngt än i förra avtalsrörelsen. Brister på arbetskraft är mer synliga både inom vissa regioner och i vissa branscher. Det ökar riskerna för högre löneökningar i ekonomin. Att så är fallet bekräftas också av att skattningar visar att brist på arbetskraft och inflationsförväntningar väl förklarar löneökningarna historiskt. Tecken finns dock på att sambanden ändrats på senare år.